

Partikammerater

af Knud Holch Andersen og Flemming Skipper

Det begynder med et billede. Det befinder sig i det privatarkiv, arbejdsmand, fagforeningsformand og sognerådsmedlem Marius Madsen, Hanstholm, har efterladt sig. Billedet er henlagt uden nogen form for datering. En nærmere undersøgelse har klarlagt dets baggrund. Billedet skal danne udgangspunkt for en karakteristik af tre af de personer, der optræder på billedet. De har været solidt forankrede i deres lokalsamfund, men har samtidig været respekterede og banebrydende tillidsmænd i arbejderbevægelsen.

Så er fotografen der, og der bliver stillet op til gruppebillede. En mindeværdig oplevelse skal fastholdes. Vi befinder os i København, nærmere bestemt ved Odd Fellow Palæet i Bredgade. Det er en augustdag i 1945. Her holder Socialdemokratiet kongres i dagene fra 19. til 22. Vi ved ikke, hvorfor

netop denne gruppe har taget opstilling, måske kommer de fra samme egn, det daværende Thisted Amt. Socialdemokratiske tillidsmænd, men også mænd fra arbejdets Danmark, der har begivet sig på en besværlig rejse gennem det nyligt befriede fædreland. De har iført sig det pæneste jakkesæt

Delegerede ved Socialdemokratiets partikongres i Odd Fellow Palæet august 1945. I midten – med hænderne fremme – står Marius Madsen. Til venstre for ham Aksel Hvid. Til højre for ham i bagerste række Clemmen Brunggaard. Blandt de øvrige delegerede fra Thisted Amt ses i forreste række til venstre Hans R. Knudsen og ved siden af ham Marinus Sørensen. Morten Chr. Andersen er nummer tre i bagerste række. Yderst til højre Otto Fjellerad.

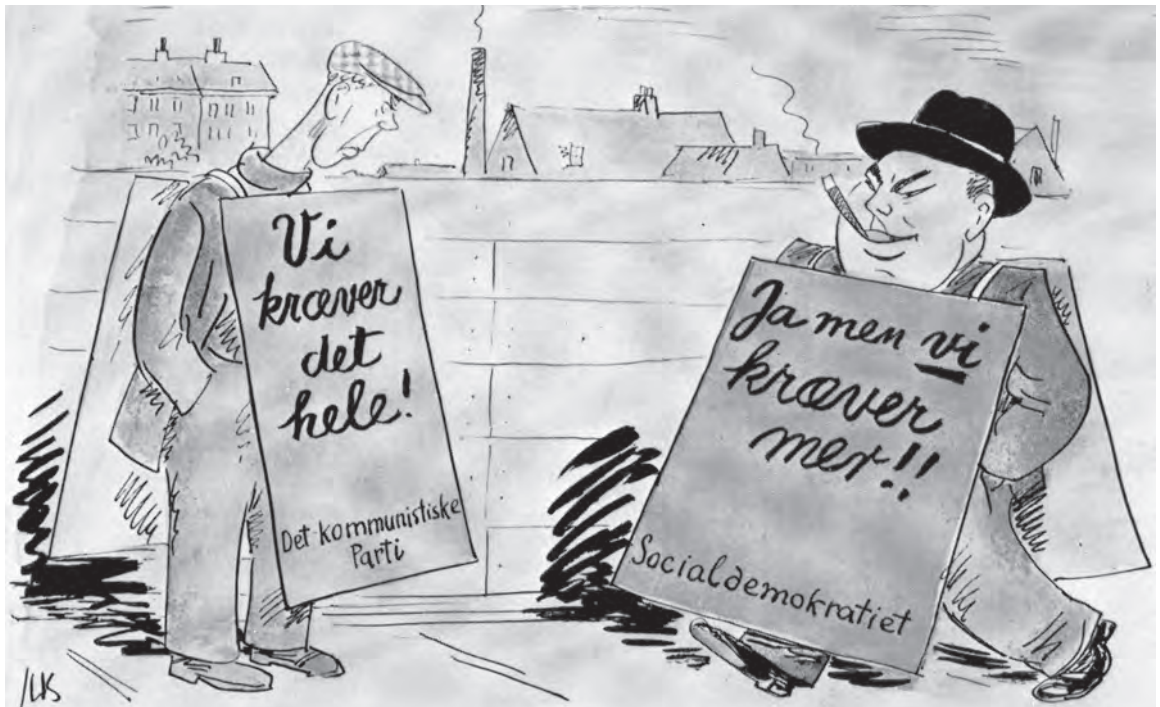
og pudset skoene. Det er en højtidelig og ærefuld sag at være til partikongres. En veloplagt og værdig gruppe mænd. Intet afslører, at de står midt i et af de mest dramatiske år i 20. århundrede. Alt har været i opbrud, og ingen kan vide, hvor historien vil bevæge sig hen.

Tre personer træder ud af billedet og lader sig identificere. Først er der Marius Madsen. Han står som nummer fire fra venstre i forreste række. Det er ham, der senere har gemt billedet hjemme i sin private samling af breve, udklip og billeder. Han har hjemme i Hanstholm, men har siden 1943 med sin familie og andre holmboer været forvist til baraker i Ræhr. Han er nu 50 år gammel, har helt tilbage fra 1920 spillet en ledende rolle blandt arbejdsmændene ved det store havnebyggeri og været socialdemokratisk medlem af Ræhr-Hansted-Vigsø Sogneråd fra 1929.

Til venstre for ham står murer Aksel Hvid. Han er noget ældre, 68 år, medlem af Landstinget, og

han har gennem en lang årrække spillet en central rolle i arbejderbevægelsen i Thisted. Som nummer fem fra venstre i bagerste række finder vi Clemmen Brunsgaard, 53 år. Han har været redaktør af Thisted Social-Demokrat siden 1924.

Sammen med de mere end 600 kongresdelegerede derinde i Odd Fellow Palæet hører de hjemme i den danske arbejderbevægelse, der i form af parti, fagbevægelse, arbejderkooperation og en landsdækkende presse i det foregående halve århundrede har vokset sig stor og magtfuld. Uden sammenligning den største og stærkeste folkebevægelse i Danmarkshistorien. Partiet har her i 1945 250.000 medlemmer. De samvirkende Fagforbund omfatter 600.000 medlemmer. Stort set alle faglærte og de allerfleste ufaglærte arbejdere er medlem af en fagforening og tilhørende a-kasse. De kooperative virksomheder spænder vidt fra brugs- og boligforeninger til fællesbagerier og -mejerier, bryggeriet Stjernen, byggevirksomheder, radiofabrik og

Tegneren Jensenius' kommentar til Socialdemokratiets nye program, *Fremtidens Danmark*. Til venstre Aksel Larsen og til højre Hans Hedtoft-Hansen. *Blæksprutten* 1945.

meget mere. Og stort set hver købstad i Danmark har sin egen socialdemokratiske avis.

Det er nu mere end seks år siden, partiet sidst har været samlet til kongres. I mellemtiden har mange af Europas og verdens folkeslag været udsat for ufattelige lidelser og ødelæggelser. Danskerne er sluppet nådigt, men har dog været gennem fem mørke besættelsesår. Sådan set har Madsen, Hvid og Brunsgaard sammen med alle de andre delegerede på kongressen grund til at ånde lettet op og betragte verden med en passende optimisme. Danmark er – med Bornholm som en undtagelse – kommet fredeligt og helskindet ud af krigens afslutning. Den vidtforenede arbejderbevægelse har bevaret sin organisation og sit greb om samfundet.

Og lidt længere henne ad Bredgade – på Amalienborg – residerer fortsat Kong Christian X, der på sine gamle dage er blevet den samlende nationale skikkelse.

Men fremtiden må forekomme særdeles usikker og uforudsigelig. I Brunsgaards avis har man i den forløbne sommer kunnet læse om »de tre stores« møde i Potsdam ved Berlin og deres spil om Europas fremtid. For kun et par uger siden har USA kastet to atombomber over japanske storbyer, en demonstration, der fik den nys overståede verdenskrig til at se lidt gammeldags ud. Store områder af Europa ligger i ruiner, millioner af mennesker er på flugt. Stalin står som den store sejrherre, og den røde hærs magt strækker sig lige til Danmarks dørtærskel. Hjemme i Danmark er et omfattende retsopgør i gang. Sommeren har budt på voldsomme arbejderdemonstrationer i København og de større byer. Socialdemokraternes ærkefjender, kommunisterne, har i kraft af deres indsats i modstandsbevægelsen indtaget en helt ny, stærk position. Presset af denne udvikling har der i løbet af sommeren været forhandlinger mellem de to partiledelser om en sammenslutning til et fælles arbejderparti.

Inde i kongressalen er det partiets formand – eller forretningsfører, som den officielle titel er – Hans Hedtoft-Hansen, der slår tonen an: »*Når vort land i dag trods krig og besættelse på en række områder indtager en social førende stilling, har*

Socialdemokratiet – ikke alene – men en væsentlig del af æren derfor.« Selvbevidstheden fejler ikke noget. Formanden konstaterer, at dannelsen af en enhed mellem de konkurrerende arbejderpartier ikke er mulig. Dertil er ikke mindst demokratiopfattelserne alt for forskellige. Til gengæld bliver kongressen præsenteret for et helt nyt socialdemokratisk program: *Fremtidens Danmark*. I det sidste krigsår har en gruppe med den unge cand. polit. Jens Otto Krag i spidsen udarbejdet en omfattende vision af det samfund, Socialdemokratiet vil udvikle i den nye tid. Målet er fuld beskæftigelse, social trykthed, effektiv produktion og industrielt demokrati. Det kræver et opgør med »privatkapitalismen« og en regulerende statsmagt, der gennem en aktiv finanspolitik kan modvirke de kriser, der havde skabt massearbejdsløshed og grundlag for den nu nedkæmpede nazisme. Hedtoft-Hansen overlader det til »unge Krag« at svare på de delegeredes mange spørgsmål til det nye program.

Madsen, Hvid og Brunsgaard kan rejse hjem med Hedtofts sidste appel i ørerne: »*Fortæl, at vort partis stilling og styrke aldrig har været så stærk som i dag!*«

Forude venter det største valgnederlag i partiets historie, da det ved folketingsvalget i oktober taber 18 mandater til Danmarks kommunistiske Parti. Men på længere sigt får Hedtoft alligevel ret. Arbejderbevægelsen og Socialdemokratiet kommer til at spille en afgørende rolle i formningen af de kommende årtiers danske samfund.

Vi vil følge Hvid, Brunsgaard og Madsen hjem til deres virke for arbejderbevægelsen i det lokalsamfund, de hører hjemme i.

HÅNDVÆRKEREN

Aksel Hvid døde i 1971, og nekrologen i partiavisen, den tidligere *Thisted Social-Demokrat*, der nu var blevet til *Aktuelt*, var illustreret med et billede fra slutningen af 1960'erne: Hvid giver statsminister Jens Otto Krag et faderligt klap på skulderen. Et skulderklap der rækker tilbage til partikongressen i 1945, da »unge Krag« (dengang i begyndelsen af 30'erne) præsenterede *Fremtidens Danmark*, det

A. C. Meyer (1858-1938). En af arbejderbevægelsens mest fremtrædende agitatorer. Medlem af Folketinget 1895-1938. Omfattende lyrisk og dramatisk forfatter-skab. Stifter af Karl Marx Klubben, medstifter af DUI og en række idrætsforeninger. Ivrig forkæmper for ædruelighed. (Folketingets Bibliotek).

nye socialdemokratiske partiprogram. Og tilbage til arbejderbevægelsens pionerdage, da den unge murersvend fra Thisted opholdt sig i København og fik tilknytning til *Karl Marx Klubben*, der kom til at præge ham resten af livet. Det var en socialdemokratisk diskussionsklub, oprettet af agitatoren og arbejderdigteren A. C. Meyer, hvis formål var at studere socialistisk teori og uddanne agitatorer og talere. Læsningen af Karl Marx' skrifter i Danmark begyndte for alvor i denne klub, der kom til at forme adskillige af de socialister og socialdemokrater, som skulle sætte tydelige spor i det fremtidige danske samfund.

A. C. Meyer og en anden agitator og digter, Jeppe Aakjær fra Jenle i Salling, var en væsentlig

del af Hvids politiske og åndelige bagage. Den tredje mand i dette selskab var den næsten jævnaldrende Thorvald Stauning, socialdemokratisk statsminister gennem 16 år, der »hævede danske arbejdere op fra at være tilskuere til at blive deltagere i demokratiet«, som det er formuleret.

Jens Otto Krag levede i en anden tid med en anden dagsorden, det var ikke »socialisme« i gammel dags forstand. Måske var der derfor også en smule forbehold i skulderklappet fra den gamle partisoldat til den garvede parlamentariker ved mødet mellem de to socialdemokratiske generationer i Thisted i slutningen af 1960'erne. Hvis det da ikke var deres fælles fortid som formænd for afholdsforeninger i deres ungdom, de vekslede et par bemærkninger om.

»Ved Aksel Hvids død har et blad i *Socialdemokratiet* vendt sig, det blev skrevet til nederste kant, og det indeholder både drama og store begivenheder,« hed det i partiavisens nekrolog. I venstreavisen *Thisted Amts Tidende* blev det fremhævet, at Hvid højt op i alderen bevarede sin interesse for politik, og at han var en sikker gæst på første række ved vælgermøder i Thisted i langt over en menneskealder.

Aksel Hvid var født i Tingstrup i 1877; hans far, Mads Kr. Hvid, var friskolelærer, senere husmand og murer. Drengen Aksels første arbejde var at vogte kreaturer for egnens gårdejere. 15 år gammel kom han i murerlære hos sin far. Han var elev på Vestbirk Højskole med teknisk skole 1894-95 og 1896-97; aflagde svendep prøve 1899. Indtil 1908 arbejdede han som murersvend i København, bl.a. ved befæstningsbyggeriet, hvor han medvirkede til at afsløre tvivlsomme dispositioner af krigsministeren, i øvrigt en general, der endte med, at hele regeringen måtte trække sig. Det var en af de »store begivenheder«, den lokale partiavis mange år senere ofte trak frem i spalterne. »Det er ikke enhver, det er beskåret så godt som ene mand at vælte en regering,« som det blev tilføjet, når omtalen faldt på thistedboen Aksel Hvid. Ingen kunne være i tvivl – det havde været en af hans store politiske bedrifter.

Listen over de områder, hvor Aksel Hvid lagde sin arbejdskraft, er lang og mange af de resultater, han opnåede for arbejderbevægelsen i Thy, kan uden at slå knude på historien karakteriseres som ud over det sædvanlige. Fra 1908 til 1917 var han medlem af ligningskommissionen. Året efter hjemkomsten blev han formand for Arbejdernes Aftenskole, som han stod i spidsen for gennem en længere årrække. Godt rustet som han var med både teoretiske og praktiske færdigheder. I 25 år var han medlem af Thisted Byråd, først fra 1917-25 og senere fra 1929-46. Han var formand for skolekommissionen og for udvalget for byens grunde og ejendomme. I byrådet lagde han et stort arbejde, og han havde som den politiske fighter, han var, deltaget i mange store debatter om emner og sager, der

var med til at forme købstaden Thistedes fremtid. Han var formand for De samvirkende Fagforeninger i Thisted, den senere Arbejdernes Fællesorganisation, for Thisted Afholdsforening i begyndelsen af århundredet, i bestyrelsen for idrætsklubben, medlem af amtsskolerådet og formand for Socialdemokratiets kredsorganisation i Thisted-kredsen. Murerforbundets hovedbestyrelse havde også bud efter den aktive fagfælle fra Thisted.

Fra 1926 til 1946 var Aksel Hvid Socialdemokratiets folketingskandidat i Hurup-kredsen; i 1951 udnævntes han til æresmedlem. Højdepunktet i den politiske karriere nåede han dog allerede i 1939, da han blev valgt ind i Landstinget.

»Det blev hilst med glæde i vide kredse«, skrev Clemmen Brunsgaard i den lokale partiavis, der

Den gamle partiveteran Aksel Hvid hilser i 1967 på Socialdemokratiets formand Jens Otto Krag, der på dette tidspunkt har været statsminister siden 1962. (Gengivet efter avisfoto).

Fra afholdsnål til Kongemærke

Det har nok ikke været deres tilknytning til afholdssagen, murer Hvid og statsminister Jens Otto Krag drøftede dengang i slutningen af 1960'erne i Thisted. Men det er en kendsgerning, at Hvid var formand for Thisted Afholdsforening 1915-17.

Det står i foreningens forhandlingsprotokol.

Et andet sted – i nogle erindringer fra afholdspioneren Lars Larsen-Ledet – kan man læse, at tobakshandlerens Jens Otto i Randers sendte bud efter Larsen-Ledet i forbindelse med stiftelse af en afholdsforening for gymnasieelever. Larsen-Ledet kom, vandt de unge for sig, tilsyneladende, for en forening så i al fald dagens lys med »unge Krag« som formand, men den fik dog kun en kort levetid. For at være mere præcis fik den en brat opløsning, da studentereksamen var overstået, og festerne tog deres begyndelse.

Afholdssagens forhold til arbejderbevægelsen var indtil 1902 præget af gensidig tolerance, men da arbejderne netop dette år oprettede det kooperative bryggeri Stjernen, var fanden løs. Konflikter brød ud i lys lue. Arbejderbevægelsen mente, at arbejderen skulle »frelses« gennem bedre leve- og arbejdsvilkår, mens afholdsfolkene var overbeviste om, at det var den enkeltes ædruelighed, der var vejen til »lykken«.

Afholdsbevægelsen nåede i 1882 til Thy med en forening på Thyholm. I foråret 1883 stiftedes en forening i Sydthy, om sommeren var turen kommet til Midtthy, og om efteråret nåede bevægelsen til Thisted. Et afholdshjem – det senere afholdshotel – blev indviet i Rosenkrantzgade i 1884. Et lokale blev lejet ud til socialdemokraternes møder. Det endte imidlertid med et brud på lejekontrakten i 1898, fordi »der var nydt spiritus i lokalet«. Det var sket i forbindelse med den socialdemokratiske forenings to års stiftelsesfest.

Senere forskning har vist, at arbejderbevægelsen og den socialdemokratiske forening havde afsæt i afholdskredse. Det tages af historikeren

Aksel Hvid ca. 40 år med afholdsnålen i jakkereversen. Byrådsmedlem og formand for adskillige foreninger, herunder Thisted Afholdsforening.

Sidsel Eriksen som udtryk for, »at begge bevægelser i al fald i menigmands bevidsthed havde en fælles målsætning i en bedring af småkårsfolkernes økonomiske og sociale vilkår, om end strategierne var forskellige.«

Ved kommunalvalgene var der kamp om afholdsfolkernes stemmer. Fra 1913 og frem til 1929 var Indre Mission repræsenteret i Thisted Byråd. De talte i høj grad afholdsbevægelsens sag, og det blev en oplagt opgave for socialdemokraterne at gå ind i konkurrencen om afholdsfolkernes stemmer.

Det fremgår ikke af de lokale arkiver, hvor længe Aksel Hvid var tilknyttet Thisted Afholdsforening, men på flere billeder bærer han afholdsnålen i jakkereversen – indtil Kongemærket eller rettere Kongeemblemet for Kong Christian X overtog pladsen i knaphullet efter kongens fødselsdag i september 1940.

Aksel Hvid, landstingsmand med kongemærke. Han var medlem af Landstinget fra 1939-1947.

nu hed *Aftenposten*. Det var i 1962, da Aksel Hvid fyldte 85 år. Thistedboen sad i Landstinget til 1947. Landstinget var det såkaldte førstekammer i Rigsdagen 1849-1953. Konservative kræfter – »mere besindige« – skulle holde igen, når Folketinget blev for reformivrigt. Sådan var tankegangen. Med ændringen af grundloven i 1915 blev Landstinget som Folketinget valgt ved lige og almindelig valgret. I 1936 fik Socialdemokratiet og De radikale flertal i Landstinget, og magtfordelingen blev derefter den samme som i Folketinget. Og med denne begrundelse nedlagdes Landstinget ved den nye ændring af grundloven i 1953.

Det var en ung mand med mod på livet, der vendte tilbage til Thisted i 1908. Mere besindige partifæller forfærdedes ifølge den lokale partihistorie »en smule ved den fremstormende unge mand, der ikke var bange for hverken konsulere, godsejere, ministre eller grever«. Han var også i løbet af kort

tid med overalt i det politiske liv, og der stod gny om hans »høvdingeskikkelse«, som *Aktuelts* lokalredaktør Egon Bertelsens karakteristik lød i 1971:

»Et jernstærkt helbred satte ham i stand til at arbejde både dag og nat, han udholdt politiske og faglige forhandlinger i døgn efter døgn. Som murer arbejdede han til over de 80 år. Til han var over 90 deltog han som en interesseret debattør i partiets generalforsamlinger og i politiske møder.«

Aksel Hvid havde fået borgerskab som murermester i Thisted 1921 og stået i spidsen for større byggerier. Således flere kommunale bygninger, det tidligere gymnasium på Munkevej og en del af slagteriet ved havnen.

De sidste år tilbragte han på alderdomshjemmet Kristianslyst på Nørre Allé. Og da han fyldte 90, fik han besøg af den konservative borgmester Aksel Mikkelsen, der på købstadens vegne mødte op med blomster – som den kommunale tradition bød: *»Er det nu ikke en letsindig omgang med offentlige midler, hr. borgmester!«*

Aksel Hvid ved 90 års fødselsdagen, 1967. Følger fortsat levende sin bys og sit partis udvikling og deltager aktivt i politiske møder.

»Murer Hvid« var ikke uden humor. Men han sagde sjældent noget, han ikke også mente.

Han døde knap 94 år gammel i 1971. Han ønskede ikke, at nogen skulle ulejliges på kirkegården for hans skyld. Derfor havde begravelsen fundet sted i stilhed, kunne *Aktuelt* meddele: »*Hans ønske er opfyldt, og nu vil budskabet om hans død blive modtaget med vemod i vide kredse. Socialdemokrater, yngre som ældre, ville i hundredtal være mødt ved hans bære. Nu må de sende tankerne til hans grav ...*«

REDAKTØREN

I sommeren 1946 – året efter deltagelsen i den skelsættende socialdemokratiske kongres i Odd Fellow Palæet i København – var det en anden scene, Clemmen Brunsgaard, redaktøren af Thisted Social-Demokrat, trådte ind på. Det var som en af de medvirkende i thyboforfatteren Bertel Budtz Müllers korsfarerdrاما *Liden Engel*, der løb over grønsværen først på stadion og siden på den nye friluftscene i Christiansgave.

Clemmen Brunsgaard (1892-1973) spillede i det hele taget flere roller på den lokale scene og i forskellige forklædninger, der kunne folde sig ud som *Peter Fidus* eller som *Lurifax* for siden at genopstå som *Bette Pæ Kræsten*, når han på thybomål læste op eller fortalte udvandrerne i København om stort og småt hjemmefra i Thyboforeningens blad.

»Ikke mindst som recitator er han blevet yndet i Thy,« skrev københavnske *Politiken* ved Clemmen Brunsgaards 75 års fødselsdag i 1967 og fortsatte: »*Han kunne være blevet skuespiller, men det var der ingen, der tænkte på, da han forlod husmandshjemmet i Skjoldborg for at prøve noget andet end at være landmand.*«

Jo, han havde været ude at tjene fra 11 års alderen, det var mere end rigeligt, og da han forlod skolen, begyndte han som bager, måske var dét noget, sprang så over i journalistikken og blev oven i købet en flittig lokalhistoriker.

Bagerfaget havde ikke været i stand til at mætte Clemmen Brunsgaards virketrang og lyst til kundskaber. Han gik på aftenkursus og arbejdede siden

et år i Flensborg, Kiel og Hamborg. Han gik sammen med en kammerat »på valsen« (det skete nu pr. cykel!). Værnepligten aftjente han ved sikringsstyrkerne under Verdenskrigen, i 1916 slog han sig ned som bagersvend i Thisted, og da der tilfældigt blev en journalistplads ledig, lod han bolledej være bolledej og begyndte som medhjælper på *Thisted Social-Demokrat*. Fire år efter rejste redaktøren, og unge Brunsgaard blev redaktør. Han var allerede kendt inden for arbejderbevægelsen, da han blev ansat på avisen. Var i 1916 valgt til formand for byens socialdemokratiske ungdomsforening, 1917 for Bagernes Fagforening og 1919 til forretningsudvalget for Arbejdernes Fællesorganisation. I redaktørtiden blev han betroet en lang række tillidsposter, herunder som amtsformand for Socialdemokratiet. Arbejdernes Radioklub var også med på listen over formandsposter.

Som lokalhistoriker forstod han kunsten at gøre fortiden vedkommende for nutiden. Hans »hovedværk« er den dagbog, han førte under den tyske besættelse 1940-45, og som er en væsentlig kilde til forståelsen af de dramatiske begivenheder. Han kendte som ingen anden sin egn, havde blik for de historiske linjer bagud og blev en af pionererne på dette område. I mange år stod han for indsamlingen af billeder fra »gamle dage«, der blev grundstammen i det senere lokalhistoriske arkiv.

Clemmen Brunsgaard havde i et par perioder repræsenteret Socialdemokratiet i Thisted Byråd på en måde, der vakte respekt hos mange også uden for partiets rækker, og det er blevet fremhævet, at han hørte til de moderate socialdemokrater med et rummeligt syn. Respekt stod der også om hans virke ved den socialdemokratiske avis. Set i dag er redaktørrollen måske den vigtigste i hans liv. Han var ikke blot observatøren af det lokale liv, han kastede sig ind i den politiske og faglige kamp i en periode, hvor solidaritet var mere end blot noget på et stykke papir. Thisted-redaktørens meninger havde stor betydning for arbejderbevægelsen i Thy. Hans kommentarer er i dag en kilde til forståelse af Thy i en tid med krise og forandringer. Beskrevet som dengang, en højremand ikke kunne være i stue med

Thisted's tre redaktører i fredsommeligt samvær en sommerdag i 1940. I deres lederspalter udkæmpede de ellers skarpe politiske fejder. Fra venstre: J. J. Lustrup, Thisted Amts Tidende, Kjeld Jensen, Thisted Amtsavis og Clemmen Brunsgaard, Thisted Social-Demokrat.

en venstremand, uden at det kom til drabelige debatter, og det var også dengang, da en socialdemokrat ikke regnedes for at høre til pæne borgerskab.

I 20'erne og 30'erne cyklede Clemmen Brunsgaard rundt over det ganske Thy og Han Herred til folkelige møder. En tur fra Thisted til Frøstrup en blæsende vinteraften hørte naturligt med til redaktørens arbejdsdag. Når mødedeltagerne for længst lå i deres varme senge, trådte Brunsgaard i pedalerne gennem nattens mørke og blæst på vej til Thisted. Han ville skåne bladets beskedne pengekasse.

Clemmen Brunsgaard oplevede i de 40 år, han arbejdede ved den socialdemokratiske presse, en

udvikling, der ændrede aviserne. I 1920 eksisterede der næppe en skrivemaskine på byens bladredaktioner. Man betjente sig flittigt af et pennekraft med elastikpen eller – hvis man var godt stillet – af fyldepen. Nyhederne udefra kom til Thisted med posten, og det var et stort fremskridt, da nyhedsbureauerne begyndte at telefonere nyhederne til Thisted. I slutningen af 30'erne sendtes det udefra kommende nyhedsstof gennem særlige radioudsendelser, der blev aflyttet og nu skrevet ned ved hjælp af skrivemaskiner. Moderne tider havde erobret købstaden Thisted: »Man var kommet så vidt, at provinsbladene kunne underrettes i løbet af få timer efter en begivenhed, mens der ti

Sommerlyst i Christiansgave, Thisted. Her var det, Clemmen Brunsgaard i 1913 som ung bagersvend oplevede den socialdemokratiske agitator og digter A. C. Meyer og blev betaget, da denne reciterede Drachmann-digte.

år tidligere kunne gå dage, inden læserne ude omkring i landet blev underrettet,« fortalte avisen i 1950 og erindrede den hygge, der engang herskede på redaktionerne. Også når redaktørerne udkæmpede fejder under hele byens bevågenhed: »Men alt dette er tiden løbet fra. Ved bladfremstillingen i dag er der faktisk intet tilbage fra hine tider,« lød det – lidt beklagende.

For to af de tre thyboer på billedet foran Odd Fellow Palæet i 1945 har en socialdemokratisk pioner haft afgørende betydning for deres liv. Det var agitatoren, arbejderdigteren og folketingsmanden A. C. Meyer, som Aksel Hvid oplevede i *Karl Marx Klubben* i 1899 i København. Det var et møde, thistedboen ofte vendte tilbage til. I 1913 gentog det sig og denne gang i Thisted. Og nu var det Clemmen Brunsgaard, der fik stukket sin bestemmelse ud som oplæser og som den *recitator*, han mange år

senere skal blive berømmet for endog i en københavnsk avis. Han læste nu ikke op, ingen oplevede ham med en bog i hånden. Han kunne teksterne udenad. Og det begyndte i 1913, da A. C. Meyer talte ved en sommerfest i Thisted og om aftenen fremsagde digte i forlystelsesetablissement Sommerlyst i Christiansgave: »Især et par Drachmann-digte blev jeg helt betaget af. Jeg fik fat i en digtsamling og lærte udenad.«

De foretrukne forfattere blev hurtigt dem, der skrev i jysk mundart. Jysk var Clemmen Brunsgaards naturlige udtryksmåde, og når han underholdt på landet, forstod næsten alle sproget – dengang. Hvis han »læste« for byboer eller i andre landsdele, var han dog nødt til at lempe lidt i teksten. Men det begyndte alt sammen for såvel Aksel Hvid som Clemmen Brunsgaard med mødet med en digter og agitator, der med poesens hjælp

kunne åbne nye døre ind til den politiske og åndelige kamp – to sider af den samme kamp, det hele handlede om.

Murer Hvid og redaktør Brunsgaard havde også en fælles fortid i en anden sag i de første årtier af 1900-tallet: Afholdssagen. Og disse tider blev i 1967 beskrevet i *Amtsbladet* (som den lokale partiavis nu hed) som en periode, hvor det kogte og boblede i ismernes gryde, og hvor ingredienserne gjorde modstand mod at blive kogt sammen:

»Brunsgaard har vel siden fået snaps til en bid sild, men dengang var man ikke en ægte socialist uden også at være organiseret afholdsmand, thi alkoholen var jo en forbandelse i så manges liv. Følgelig blev Brunsgaard afholdsmand.« Kunne afholdsbevægelsen og socialismen dengang finde sammen, viste en lignende alliance med Indre Mission sig umulig.

Mens Aksel Hvid har været tæt på Stauning-generationen inden for Socialdemokratiet, så må det

Avisen som højskole

I 1910 – året efter det første nummer af *Thisted Social-Demokrat* – var partiets hovedorgan *Social-Demokraten* i København med sine 56.000 »holdere« ikke blot det største dagblad i Danmark, men i hele Norden. Og med de efterhånden mange lokale partiaviser i provinsen kom den socialdemokratiske presse til at spille en afgørende rolle. En væsentlig del af det politiske og kulturelle stof fra hovedstadsavisen kunne læses i de lokale aviser. For læserne blev de socialdemokratiske aviser landet over en slags »arbejderhøjskole«.

Midt i den politiske tummel var det en optimistisk tid med fremgang ved rigsdags- og kommunevalg. Socialismens komme stod ikke til diskussion, spørgsmålet var blot *hvornår* det flertal ville manifestere sig, som gjorde dens indførelse demokratisk mulig.

I det lokale partiarbejde indtog redaktørerne i deres virke og engagement – der ikke kun var koncentreret omkring den lune skrivebordsstol på redaktionskontoret – den samme plads som mange lærere på de »rigtige« højskoler. Eller som de lokale førstelærere der var initiativtagere på det kulturelle område.

Det er i dette billede, vi skal se Clemmen Brunsgaard, når han på cykel asede rundt fra møde til møde i Thy og Han Herred og hjem sent på aftenen, så referater og kommentarer kunne læses i næste dags *Thisted Social-Demokrat*. Og

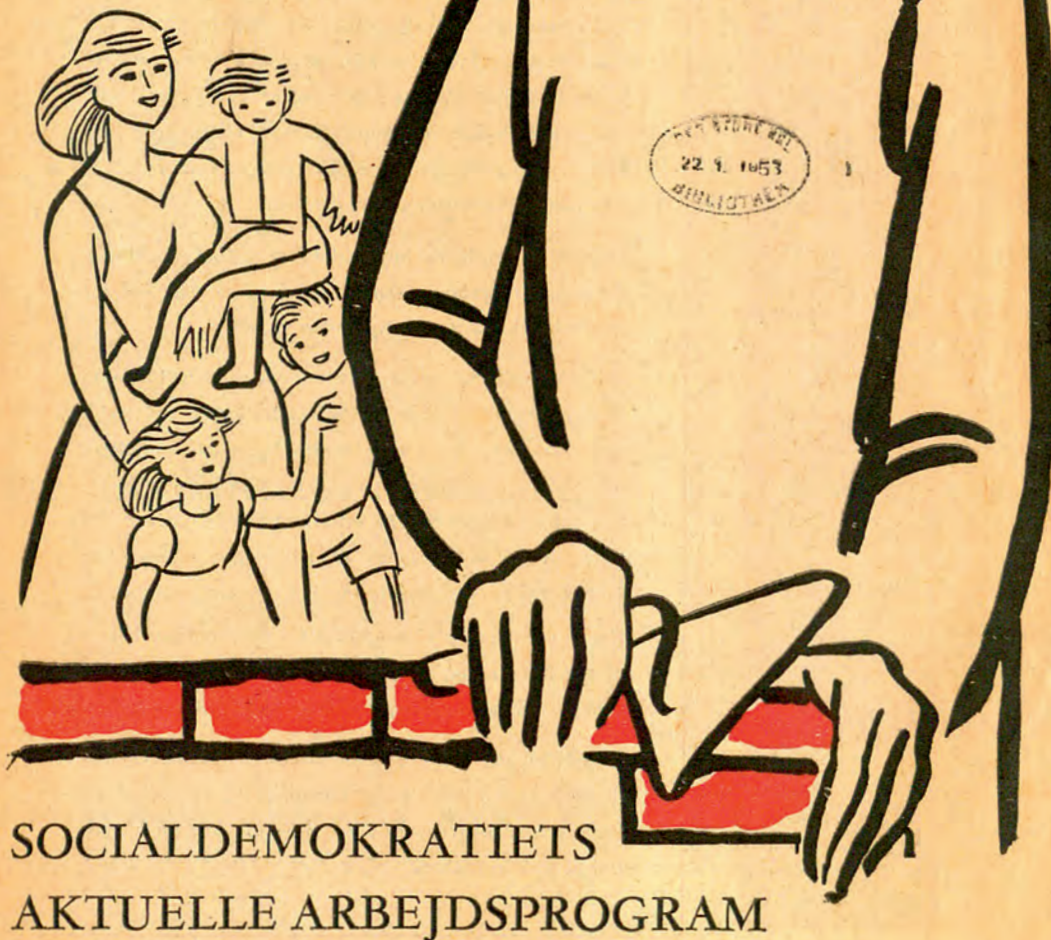

Clemmen Brunsgaard, ca. 1950. Et kendt og værdsat ansigt i Thisted og Thy. Redaktør, byrådsmedlem, foredragsholder, recitator – på thybomål – og amatørskuespiller.

udstyret med en poetisk åre samt et fortællelalent på såvel thybomål som rigsdansk levede han op til Grundtvigs erklæring om »det levende ord«. Historie – også arbejdernes historie – blev skabt gennem fortællingen.

Thisted-redaktøren satte også helt konkret sine spor i den lokale historie ... og blev i 1976 omtalt som »en af byens personligheder«, da Thisted Byråd opkaldte en vej efter ham. *Brunsgaardvej* blev navnet på en privatvej i en ny rækkehusbebyggelse ved P. L. Haldsvej.

FRIHED
ARBEJDE *og*
TRYGHED

SOCIALDEMOKRATIETS
AKTUELLE ARBEJDSPROGRAM

Det gode familieliv var en kerneværdi for arbejderbevægelsen. Her det socialdemokratiske arbejdsprogram fra 1952. (Kgl. Bibliotek.)

være Hans Hedtoft og H. C. Hansen, de to senere statsministre, vi måske kan sætte i forbindelse med Clemmen Brunsgaard. Det var Hans Hedtoft, der stod i spidsen for partikongressen i Odd Fellow Palæet i 1945. De beskrives begge som politiske naturtalenter – og begge gik de stærkt op i konventionel livsførelse og pæne manerer. Når man læser, hvad der i tidens løb er skrevet om Clemmen Brunsgaard, er det påfaldende, at det er ikke så lidt af det samme billede, der tegner sig. Et naturtalent, agtet i alle kredse. En lun mand der stilfærdigt kunne sætte tingene på plads, og som ved sin »oplæsning« altid var parat til at sprede glæde om sig.

ARBEJDSMANDEN

Marius Madsen og hans familie havde ikke haft det let i de sidste krigsåre. I vinteren 1943 var familien sammen med alle de andre beboere i Hanstholm blevet tvunget ud af deres huse og anbragt i nødtørftigt opførte barakker i Ræhr. Her boede de fortsat i sommeren 1945, og der var på ingen måde skabt klarhed over, hvornår de kunne vende hjem igen. Som formand for lejerforeningen var Madsen stærkt optaget af at bearbejde de statslige myndigheder, så de efterladte huse på holmen kunne blive sat i forsvarlig og beboelig stand igen.

Marius Madsen, der denne sommer netop havde rundet de 50 år, spillede en central rolle i Hansthols udvikling helt fra 1920. Ingen derude kunne være i tvivl om, at han var fagforeningsmand og socialist. Han var en stærk og typisk repræsentant for den første generation af arbejdsmænd på landet, der satte klassekampen på dagsordenen og dermed brød med den nedarvede almuekultur. Han voksede op i Hillerslev, lidt inde i landet, men ikke langt fra Hanstholm, i en søskendeflok på 10. Faderen, der var smed i landsbyen, døde tidligt, og børnene måtte så hurtigt som muligt ud at tjene bønder. Det blev til pladser rundt omkring i Thy, på Mors og i Salling. Han blev gift med Anna fra Vigsø, og det var måske medvirkende til, at det unge par valgte at slå sig ned i Hanstholm. Annas søster var gift med fiskeren og redningsmanden

Chr. A. Harbo, og i den første tid boede Anna og Marius hos dem.

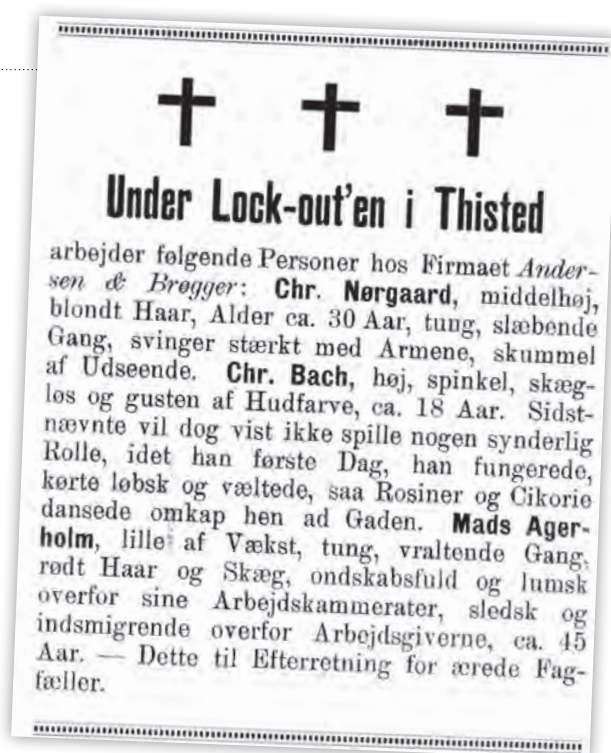
Det har sikkert også spillet en rolle, at der i Hanstholm var udsigt til et godt arbejde. Rigsdagen havde i 1917 vedtaget loven om bygning af storhavn ved Helshage. Endnu bestod arbejdet mest i kørsel med ral, men der ville komme mange arbejdspladser ved havnebyggeriet og den byudvikling, der ville følge med. Hanstholm var et sted med indbygget fremtid for en ung familie.

Andre tænkte ligesom Marius Madsen. Blandt dem var der en lille flok arbejdere fra Aggersundegnen. De bragte fagforeningstanken med sig, og snart blev der dannet en lille klub under Arbejdsmandenes Fagforening for Thisted og Omegn.

Marius Madsen med hustruen Anna og datteren Stinne, midten af 1930'erne. »Et lyst og godt hjem« hedder det i en senere fødselsdagsomtale. Kampen for lønfremgang og bedre vilkår var i høj grad en kamp for familien.

Notits fra Arbejdsmændenes Fagblad, november 1897. Der blev ikke lagt fingre imellem, når den nystiftede fagforening for arbejdsmænd skulle udpege »skruibrækkere«.

Da arbejderne i Thy kom i bevægelse

»Arbejdet er kilden til rigdom og udbytte. Lad det tilfalde dem, der arbejder«. Sådan lød det, når der blev holdt møder i den socialdemokratiske partiforening og i fagforeninger i årene op mod 1900. I Thy blev de første fagforeninger dannet i 1880'erne. Det var som i andre egne af Danmark først og fremmest en håndværkerbevægelse og derfor også isoleret til København og købstæderne. Arbejdsmændene i Thisted kom efter en vanskelig start for alvor med fra 1906. Omkring 1914 var stort set alle arbejdere i Thisted i fagforening. Landarbejderne blev først organiseret i fagforeninger i løbet af mellemkrigstiden.

Med *Thisted Social-Demokrat* fik den lokale arbejderbevægelse i 1909 et vigtigt organ til indre sammenhold og påvirkning af den lokale meningsdannelse.

I 1906 blev den første socialdemokrat, former Fritz Knudsen, valgt til Thisted Byråd. Fra 1921 var Socialdemokratiet byrådets største parti og fik i 1937 arbejdsmændenes formand, Chr. Iversen, valgt til borgmester.

Også kooperativ virksomhed blev sat i gang. I 1917 blev den lokale rugbrødsfabrik til Arbejdernes Fællesbageri og i 1942-43 byggede Thisted Andelsboligforening de første moderne boligblokke på Tingstrupvej i Thisted.

Modsætningen mellem arbejdere og arbejdsgivere, klassekampen, var det bærende princip bag hele denne virksomhed. Det har for den generation, der lagde ryg til de første foreningsdannelser, krævet et betydeligt opbrud fra de nedarvede normer og hele det patriarkalske tankesæt. Samtidig skulle denne generation af arbejdere helt fra bunden opbygge en ny kultur for foreningsvirksomhed og selvforvaltning. Det gjorde de med stor dygtighed. Arbejderne blev en integreret del af det foreningsbaserede folkestyre.

Denne artikels forfattere planlægger en grundigere undersøgelse af, hvordan arbejderbevægelsen i Thy voksede frem. Den vil udmønte sig i en artikel i næste udgave af *Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred*.

Formand Chr. Iversen, der i sine unge dage havde arbejdet på Roshagemolen, har ganske sikkert også været derude for at hjælpe det hele i gang. Klubben voksede støt og var allerede i 1926 i stand til at organisere sig som en selvstændig fagforening med Marius Madsen som formand. I en årrække skiftedes han og Jens Harbo til at være formand et par år ad gangen. Sammenlagt var Marius Madsen formand i 25 år. Havnebyggeriet var en meget speciel arbejdsplads, og der blev oprettet en særlig overenskomst mellem Dansk Arbejdsmandsforbund og Entreprenørforbundet, der kun omfattede de to havnebyggerier i Hanstholm og Hirtshals. Derfor fik den lokale fagforening i Hanstholm en helt usædvanlig mulighed for at øve indflydelse, når der skulle forhandles ny overenskomst.

Med tilflytningen af arbejdere og fagforeningsaktiviteten blev der også ret tidligt grundlag for at etablere en socialdemokratisk partiforening i Hanstholm. Det skete i 1923 – med Marius Madsen som medlem nr. 1. Ved kommunalvalget i 1929 var der så mange socialdemokratiske stemmer, at Marius Madsen kunne tage plads i Ræhr-Hansted-Vigsø Sogneråd, en plads han beholdt i 25 år. Det var i sig selv lidt af en sensation, at en partirepræsentant trådte ind i sognerådet. Datidens sogneråd blev betragtet som upolitiske, kandidaterne

var opstillet på lokallister. I forbindelse med kommunalvalgene førte Clemmen Brunsgaard i *Thisted Social-Demokrat* meget ihærdige kampagner for at få arbejderne til at stemme deres egne ind i rådene. Ved valget i marts 1933 skrev han: »Vi har kommuner, hvor halvdelen af beboerne er arbejdere, husmænd eller fiskere, men hvor desuagtet sognerådene består udelukkende af gårdmænd (...) Det må være et meget rimeligt krav, at arbejderne og de andre småkårsfolk bliver forholdsmæssigt repræsenteret i sognerådene. Det har den største betydning, at dette sker. Skatteligningerne kan undertiden være ganske horrible, fordi det er en enkelt samfundsklasse, der lægger dem. Og krisehjælpen! Hver eneste dag modtager vi besværgelser over sognerådernes smålighed overfor fattigfolk, der søger krisehjælp.«

Marius Madsen erindrede sin debut i sognerådet: »Jeg skulle sikre mig en position i sognerådet. I det første møde holdt jeg munden lukket. I det næste blandede jeg mig i tingene og sagde min mening om en sag. Ja sådan synes jeg nu, men jeg skal selvfølgelig ikke bestemme alene. Hertil svarede gårdejer Jeppe Kristensen, Ræhr, den senere sognerådsformand: »Det her med at bestemme er vi lige gode om i sognerådet. Du har lige så god ret til at fremsætte din mening, som vi har.« Se, det

Det store havnebyggeri fra mellemkrigstiden lå i mange år i ruïn.

DANMARKS RIGSDAG
CHRISTIANSBORG

jok/kw

Folketinget, den 31. marts 1953.

Herr Marius Madsen,
Hansthalm pr Thisted.

Kære Marius Madsen.

Tak for dit brev vedrørende Hansthalm havn. Som du ved, har denne sag, lige siden jeg besøgte jer for godt et par år siden og så arbejdet med havnen, interesseret mig meget. Foranlediget af dit brev har jeg haft en længere samtale med Chr. Christiansen om sagen. Vi var imidlertid enige om, at med den uvilje, der præger den nuværende regerings stilling til sagen, vil det være umuligt at udrette noget ved den i øjeblikket. Overhovedet er jeg bange for, at det i hvert fald som tingene stiller sig på nuværende tidspunkt, bliver meget svært at udrette noget positivt i sagen.

Nu står valgkampen for døren, rigsdagen er hjemsendt, og i de første par måneder er det i hvert fald ikke muligt at gøre noget ved sagen.

Med venlig hilsen

du kære
Jens Otto Krøyer

Som respekteret tillidsmand havde Marius Madsen direkte adgang til partitoppen.

lunede jo. I den første tid kom sognerådsformand og amtsrådsmedlem Anton Jensen og jeg ikke godt ud af det med hinanden, men det udviklede sig til et fortrinligt samarbejde.« Socialdemokraterne var på den ene side nogle farlige »socialister«. På den anden side blev de netop i 1920'erne og 1930'erne både på Rigsdagen og i kommunalrådene accepteret som ligeværdige partnere.

Det netop påbegyndte havnebyggeri var i 1924 meget tæt på at blive standset igen. Og truslen kom fra Marius Madsens egne partifæller i form af den nydannede første socialdemokratiske regering med Th. Stauning som statsminister. Som tillidsmand i bevægelsen tog Marius Madsen sagen i egen hånd. Han skrev til Chr. Iversen, formand for arbejdsmændene i Thisted. Denne lod brevet gå videre til Stauning. Marius Madsen allierede sig også med det nyvalgte socialdemokratiske folketingsmedlem, N.C. Haurum. De opsøgte bl.a. undervisningsminister Nina Bang – Danmarks og Europas første kvindelige minister – og fik hende til at støtte havnesagen ud fra den betragtning, at den ville skabe udvikling – og dermed fremme kulturen.

Da Marius Madsen kom hjem fra partikongressen i København i august 1945, kunne han konstatere, at det store havnebyggeri fra mellemkrigstiden lå i ruin. Han engagerede sig stærkt i arbejdet for at få havnebyggeriet genoptaget. Det var den eneste vej til beskæftigelse og bedre levevilkår for de mange arbejdsmænd på egnen. Han blev et energisk medlem af det store Hanstholmudvalg, amtmand Hans Egedorf fik dannet i 1946. Han tog tråden op fra 1920'erne, brevvekslede med Hedtoft og Krag og holdt i forbindelse med Hanstholmudvalgets aktiviteter mange møder med ledende partifæller på Christiansborg og i fagbevægelsen.

Marius Madsen var med i den firemands delegation, der i 1954 gik i audiens hos kong Frederik IX for at tale havnebyggeriets sag. En handling, der i høj grad blev bemærket i datidens aviser. Men det er også karakteristisk for Marius Madsen, at da det korte besøg hos majestæten var overstået, foreslog han, at de skulle opsøge partifællen, trafikminister

Marius Madsen da han fyldte 80 i 1975. Han har nu udblik til det velfærdssamfund og den havn, han har kæmpet for siden 1920.

Carl Petersen. Det var jo trods alt politik, det drejede sig om.

Marius Madsen levede længst af de tre omtalte partifæller på kongresbilledet. Han arbejdede i mange år som formand for det hold arbejdsmænd, der gennemførte beplantningen af de befæstede områder. En indsats, der gjorde Hanstholm til »den grønne by ved det blå hav«. Han døde som 94-årig i 1989 og oplevede dermed en lang alderdom med udblik til den havn, han havde kæmpet så ihærdigt for. En sej kæmper, der endnu som 80-årig lettest var at træffe i kolonihaven ved fyret og – som det hedder i en fødselsdagsomtale – »svinger sig ungdommeligt i cykelsadlen«, når han skal derop.

FREMTIDEN – SET FRA 1945

Billedet fra partikongressen i august 1945 blev omhyggelig gemt i Marius Madsens skuffe. Tilbage i hverdagene fortsatte Aksel Hvid, Clemmen Brunsgaard og Marius Madsen deres virke i en bevægelse, der i deres levetid havde bundet

arbejderklassen sammen gennem et omfattende netværk af fagforeninger, a-kasser, aviser og kooperative virksomheder. Bevægelsen var samtidig blevet en integreret del af det danske samfund. Uden at nå det eftertragtede flertal dominerede den regering og Rigsdag, og den havde magten i alle større købstæder. Nu drejede det sig ikke længere kun om at fremme arbejderklassens interesse. Som det hed i det ny program fra 1935 og i Oscar Hansens sang fra samme år handlede det om »Danmark for folket«.

Denne brede arbejderbevægelse blev et afgørende fundament, da det danske samfund skulle omstilles og udvikles efter 1945. De tre delegerede kunne tage *Fremtidens Danmark* med hjem i tasken. Programmet hentede adskillige af de gamle idealer frem fra den »kommunesocialisme«, de kendte fra deres ungdom, og de tre arbejderledere kunne på deres gamle dage opleve, hvordan den

moderne velfærdsstat voksede frem. Det begyndte med folkepensionen som en universel ydelse i 1956. Og meget mere fulgte. Samtidig kom de til at opleve en økonomisk vækst, fuld beskæftigelse og en velstand, de næppe havde forestillet sig i de unge kampår.

Måske har de også fornemmet, at fundamentet under det hele, den solidariske arbejderbevægelse, samtidig var i gang med at smuldre.

Knud Holch Andersen

Født 1945. Historiker. Fhv. lektor ved Thisted Gymnasium & HF-kursus.

Flemming Skipper.

Født 1939. Fhv. journalist. Lokalhistoriske bøger og artikler.

Litteratur og kilder

Aften-Postens 50 års jubilæumsnummer fredag 2. januar 1959.

Andersen, Kaj: *Karl Marx Klubben og den teoretiske diskussion i Socialdemokratiet*, Speciale Odense Universitet, 1978.

Andersen, Knud Holch, Orla Poulsen og Flemming Skipper: *Thisted Købstads Historie II*, 1998.

Andersen, Knud Holch, Flemming Skipper og Jens Andersen: *Hanstholm. Drømmen om en havn*, 2013.

Bertolt, Oluf, Ernst Christiansen og Poul Hansen: *En bygning vi rejser, I-III*, 1954-1955.

Bryld, Claus: *Den socialdemokratiske idéarv. Politiske grundværdier i dansk arbejderbevægelse før velfærdsstaten*, 2004.

Christensen, Ole Vagn: Der er fanen til forskel. *Socialdemokratiet i Thisted 1896-1996*, 1996.

Diskussionsklubben Karl Marx 50 år, 1936.

Dybdahl, Vagn (red.): *Arbejderbevægelsens hvem-hvad-hvor*, 1974.

Elberling, Victor: *Rigsdagens medlemmer gennem hundrede år 1848-1948* (1950).

Eriksen, Sidsel: *Det andet stavnsbånd*. Et studie i Thisted Afholdsforenings ideologi og arbejde, 1991.

Falbert, Bent og Morten Ingemann: *41 statsministre – fra oven og nedefter*, 2011.

Fremtidens Danmark. Socialdemokratiets Politik. 1945 Jørgensen, Marius: Byens styre, *Historisk Årbog for Thy og Mors og Vester Hanherred*, 1974.

Kolstrup, Søren: *Velfærdsstatens rødder, fra kommunesocialisme til folkepension*, 2004.

Korsgaard, Ove: *Kampen om folket*, 2004.

Pedersen, Henry E.: *Thisted Afholdsforenings 50 års jubilæum*, 1933.

Skipper, Flemming og Bent Bech Christiansen: *Metal 90. Thisted 1894-1984*, 1984.

Tjørnehøj, Henning: *Fremad og atter fremad: LOs historie 1871-1960*, 1998.